

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

М. ВОЗНЯК

НАША РІДНА МОВА

ДРУГЕ ВИДАННЄ

З 18 ПОРТРЕТАМИ НАЙБІЛЬШИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

ЦІНА 20 СОТ.

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.

1. Простір української мови.

В устах 40 мільйонів людей гомонить наша українська мова. Український народ стоїть щодо числа на сьомім місці поміж європейськими народами, а поміж славянськими народами займає друге місце по Москалях. Збитою масою заселює наш народ цілу східну Галичину, полудневу підгірську частину західної Галичини, північну та західну частину Буковини й північно-східну частину Угорщини. Але головна сила українського народу, бо цілих дев'ять десятих живе в російській державі. Там займають Українці отсі губернії: полтавську, чернігівську, харківську, катеринославську, київську, херсонську, подільську й волинську, більшу частину так званої кубанської області та частину таврійської, воронізької, минської, городненської, сідлецької й люблинської*) губернії. До вчислених земель треба додати менші й більші, рідше й густійше заселені Українцями оселі в Австро-Угорщині (Боснії, Славонії) й європейській і азійській Росії, Румунії, Туреччині, північно-американських Злучених Державах, Канаді та Бразилії. Всіх Українців вдвоє більше ніж Поляків, звиш учетверо більше ніж Чехів, усемеро більше ніж Болгарів, а увосмеро більше ніж Сербів (без Хорватів).

Простір, який займає наш народ в Австро-Угорщині, виносить 72.000 квадратних кілометрів, а в Росії 780.000 квадратних кілометрів. Разом займає український народ понад 850.000 квадратних кілометрів простору, значить, дев'ять разів більше ніж ціла Галичина. Простір україн-

---

*) З частин цих двох останніх губ. утворено 1912 р. холмську губ.

ської землі більший від простору цілої Австро-Угорщини понад 180.000 квадратних кілометрів, а коло 400.000 квадратних кілометрів від простору цілої Німеччини. На жаль, хоч так дуже численний український народ і такі широчезні простори заселює, не має він сьогодні власної держави, ні навіть не здобув собі такого становища та впливу в державах, в яких живе, як здобули собі два рази менше численні Поляки та звиш учетверо менший від нашого чеський народ. Не тільки вдвоє численніші від нас Москалі, але й далеко менші народи від нашого, як болгарський і сербський народ, мають власні держави.

2. Наша мова давня. Сього одинокого скарбу не мали сили забрати нам вороги.

І ми мали колись протягом більше ніж п'ятсот літ власну державу. Початки нашої державної організації сягають ще девятого віку. Але в порівнянні з початками колишньої нашої держави українська мова далеко старша.

Княжі межиусобиці довели до упадку українську державу. В першій половині XIV віку увійшла галицька Україна в склад Польщі, а в другій половині того самого століття прилучено київську Україну до литовської держави, яку також пізнійше підбила Польща. Протягом багатовікового історичного лихоліття: татарського, турецького, польського й московського затрачував наш народ поволі все те, що складається разом на національне добро. Звичаї й обичаї переживали ся або підпадали сильним чужим впливам, а разом з тим наступали чорною хмарою нужда, злидні, недостаток. Лютий ворог загарбав українську землю, а її дітей, колишніх вільних горожан, зробив панськими підданими й наймитами. На тім одначе не зупинили ся переможці. Поважили ся навіть залазити в душу нашого народу, обмежували на кождім ступні свободу віри. Високими посадами й шанобами переманили вищі українські верстви на свій бік. „Для лакомства жадного, панства нещасного“, як каже наша дума, вони перейшли в польський і московський

табор і відчужили ся від рідного народу. Все-таки вороги не змогли нам видерти нашого найціннішого скарбу, нашої української мови. Заслуга в тім селянських і міщанських верств українського народу.

3. Правда просвіта й культура можлива тільки в рідній мові; докази з нашої історії.

Більше ніж триста літ тому побачили наші предки, що наш народ по утраті державної самостійности марнуєть

Іван Котляревський
почав нову добу українського письменства на російській Україні.

Маркіян Шашкевич
розпочав період народнього письменства в галицькій Україні.

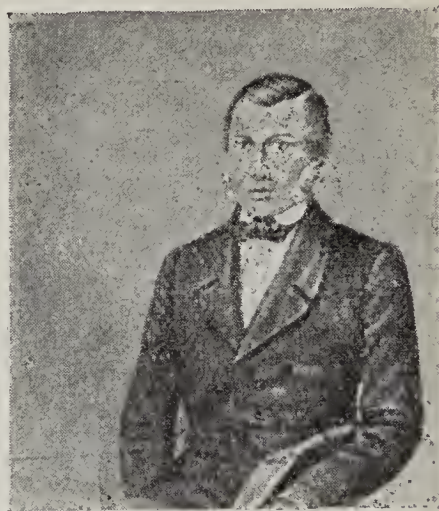
ся в безпросвітній темноті. Тому доложили всіх заходів, не щадили грошевих жертв на школи, на друкарні, на книжки, бо розуміли, що просвітити народ можна тільки найзрозумілішою для нього, отже його рідною мовою. Дитина найкраще розуміє те, чого її вчать у школі, коли вияснює їй се учитель мовою, яку з молоком виссала вона з материних грудей. Чужу мову треба щойно навчити ся розуміти, а се потягає за собою страту багато дорогого часу й дуже утруднює початкову науку. Зрозуміли се давно наші предки, розуміємо й ми сьогодні, розуміють се всі просвічені народи. А школа одинока дорога до культури, до всього того, що торкаєть ся освіти й просвіченого життя: письменства, науки, штуки, доброго уладження родинного, гро-

мадянського й народнього життя та господарського добробуту.

Майже до кінця XVIII століття українські землі все стояли вище від московських під оглядом просвіти, шкіл і загалом культури. За гетьманування Богдана Хмельницького переїздив через Україну один учений подорожник Павло з міста Алепо з Сирії. Він описав свою подорож. Дивувався, які гарні порядки були тоді на Україні, які роботящі й розумні були наші господарі, як дуже дбали про сиріт, про бідних

Леонід Глібів,

Евген Гребінка,

українські байкарі.

і калік, як щиро дбали за просвіту. Всі діти, навіть дівчата, були письменні. В кождім селі була школа. В ній учили своєю рідною українською мовою. Письменних тоді було може більше ніж сьогодні.

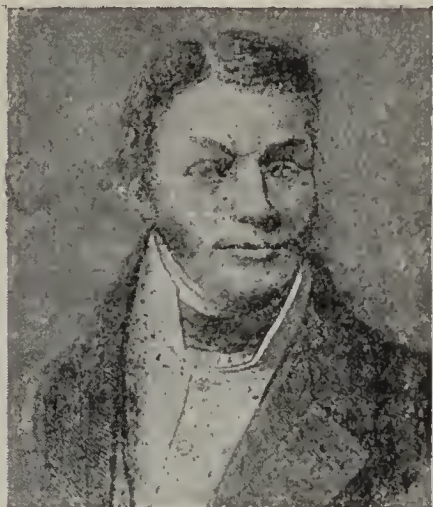
До першої половини XVIII в. й пізнійше ще йшли з України в Московщину люде, що заводили там школи, закладали бібліотеки, були вчителями, писали та друкували. Довгий час всі вищі духовні в Московщині були споміж Українців, довгий час Московщина жила українською наукою. За царя Петра Великого Українці були головними його помічниками при перетворюванні Росії на новочасну державу. В нагороду за те стогне ще сьогодні девять десятих нашого народу під московським кнутом у безпро-

світній темряві, бо українські діти мусять учити ся в школі в чужій, московській мові.

4. Народня творчість. Її велике значінне й виховуюча сила.

Знаємо з власного щоденного досвіду, що ніякою чужою мовою не можна краще висловити наших найглибших бажань, які ворущать ся в нашім серці, як саме рідною мовою. Свій розум, своє серце, свою душу, своє чуттє, свої думки, свою радість і журбу, сум і розпуку виявив наш

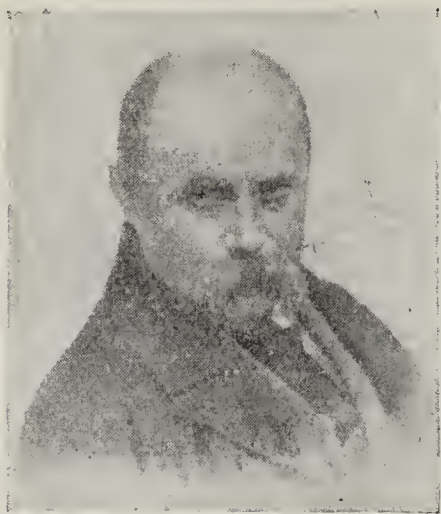

Григорій Квітка Основяненко, творець української повісти й автор кількох драматичних творів.

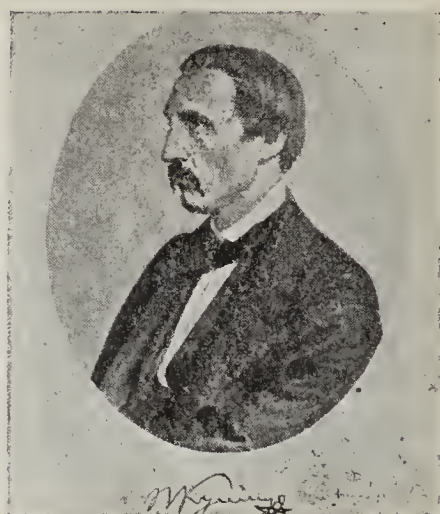
Марія Марковичка (Марко Вовчок), авторка знаменитих „Народніх оповідань“.

народ у власних творах, які стали гідними подиву в усіх культурних народів і здобули признанне найбільших учених світа. Дітям оповідали чудові казки. Історичними переказами, повними щирої любови до рідної землі та свого народу, заціплювали вони привязанне до всього, що своє й гарне. Свій життєвий досвід висловлювали в коротеньких жартовливих або поважних, сумних або веселих, а все дотепних і розумних приповідках, поговірках, примівках і пословицях. З таких приповідок довідуємо ся про вдачу та світогляд нашого народу в давнині, про те, що український народ уважав добрим, а що злим, що шанував і поважав, що висмівав, де бачив правду та справедливість, а в чім брехню та кривду.

Світову славу здобули собі пісні нашого народу. Найбільші вчені на світі, найрізнородніші народи: Поляки, Москалі, Німці, Французи й інші признали наші пісні одними з найкращих на світі. Українські пісні відзначаються великою музикальністю в доборі слів і мальовничістю. Коли слухати нашу пісню, стає перед нашими очима як живе або мальоване все, про що співаєть ся в ній. Велика ніжність наших народніх пісень, щире чуттє, вилите в них, надзвичайна сердечність і дібрана гарна мелодія — все те

Тарас Шевченко,
Кобзарь Іеній України, один з най-
більших світових поетів.

Панько Куліш, приятель Шев-
ченка, письменник, перекладчик Свя-
того Письма та Шекспіра.

складаєть ся на велику поетичність наших пісень. Українська пісня робить на нашу душу дуже сильне вражіннє. Нерідко буває, що як хто гарно та з чуттєм заспіває сумну пісню, витискає слъози з наших очей, а весела пісня так і підносить наші ноги до танцю.

Зі сказаного видно, як надавала ся наша гарна, гнучка, милозвучна, поетична й багата мова, відколи істнує український народ (а він так давній, як усї інші славянські), до виспівання найрізнородніших пісень, від найвеселійших до найсумнійших, від найбільше жартовливих до найповажнійших. Складали такі пісні й інші твори, що переходять з уст до уст серед народу, з одного покоління до другого,

ріжні українські стани та верстви: хлібороби, дружинники княжих часів, лицарі козацької доби, чумаки, невільники, письменні й неписьменні, дяки, вихованці київської академії й інших шкіл, кріпаки й бурлаки, панщане й пани. Одним словом усі українські стани та верстви всіх часів брали в сім участь.

Заки Українці прийняли християнство, довго передтим співали всілякі пісні в ріжних порах року: коляди, веснянки, русальні пісні, весільні, похоронні й господарські.

Осиц Юрій Федькович є тим для буковинської України, чим Котляревський для російської України.

Іван Нечуй Левицький — побіч Панаса Мирного найкращий український новістар.

Крім того оповідали собі наші поганські предки ріжні казки, мали оповідання про своїх поганських богів, байки, загадки, приповідки, заклинання і т. д. По прийняттю християнства зачало духовенство викорінювати все, що тхнуло поганством. Тому народні твори з поганських часів підпали сильним змінам або й забували ся. Нові історичні події, зміна життя зроджували нові твори: преріжні історичні перекази, пісні про Володимира Великого, про княжі усобиці, про татарські й пізнійше турецькі напади, про козацьких лицарів, про гайдамаччину, про опришків, про панщину, про кріпацтво, про бранку, словом про все, що живо зворушило народню душу.

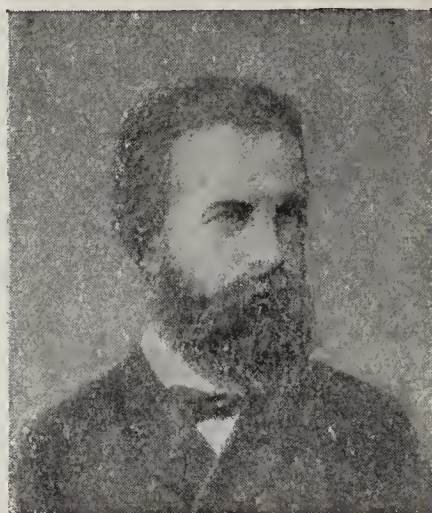

5. В нашій устній словесности та літературі сховане багатство української мови. Літературна мова. Шевченко рішив раз на все її долю.

Збір таких творів в українській мові, про які була щойно мова, називаємо українською устною словесністю. Хто зложив сі твори, напр. безліч коломийок, таких людей по найбільшій часті не вміємо назвати. Инакше маєть ся річ з писаними творами. Знаємо, що Шевченко написав велику поему „Гайдамаки“, що Грицько Квітка є автором по-

Павло Чубинський, організатор славної етнографічної експедиції по Україні й редактор 7 томів знаменитих „Трудів“.

Михайло Драгоманів, найкращий дослідник української народньої словесности, зокрема української народньої пісні.

вісти „Маруся“, що „Наталка Полтавка“ се твір Івана Котляревського. Збір усіх писаних творів українського народу, передовсім збір так званого красного письменства (белетристики), отже поезій, драматичних творів і таких прозових творів, як оповідання, повісти, байки, називаємо письменством або з латинська „літературою“. З устної словесности та з літератури можемо пізнати всю красу та ціле багатство української мови. Наша устна словесність і література се найбільший скарб українського народу. Висловив у них наш народ усі свої радощі й горе, всі свої невдачі та здобутки, всі почування та змагання, полишив

вічний пам'ятник свого світогляду та стану просвіти в різних часах історичного життя.

Як у всіх просвічених народів, так і в нас мова писаних книжок різниться в дечім від щоденної мови, бо звичайна щоденна мова вічно розвивається та змінюється, а писана мова приймається одна для цілого народу й так добирається, щоб її розуміли в усіх закутинах українських земель, хоч в її говорах є найрізноморідніші відміни й відхилення від літературної мови.

В щоденній мові мусять бути різниці. Наш народ розкинений на дуже широких просторах. Мова се ніщо інше,

Марко Кропивницький, батько українського народнього театру.

Іван Тобилевич (Карпенко Карий), найбільший український драматург.

як тільки висловлювання наших думок звуками. Як люде живуть близько себе, висловлюють свої думки однаково. Чим дальше віддалені люде, тим більші різниці повстають у висловлюванню їх думок. Так знаємо, що Лемки дещо відмінно говорять від Гуцулів і від Подолян, що на російським пограничю галицький і російський Українець говорять однаково, а вже трохи инакше Українець з околиць Харкова. Менші відміни в мові називаємо говорами (говір лемківський, бойківський, гуцульський і т. д.), а більші відміни — наріччями.

Живу українську мову ввів в українську літературу щойно при самім кінці XVIII віку Іван Котляревський

з Полтави. Передтим друковано в нас книжки штучною мовою, зложеною з церковно-славянських і українських слів. Слідами Котляревського пішов харківський гурток письменників з Грицьком Квіткою на переді. Геніяльний наш Кобзарь Шевченко доказав придатність української мови до поетичних перлин всевітнього значіння. Він увів українську мову в ряд тих мов, що видали найбільших геніїв на полі літератури. Чим є Шевченко в розвитку української літературної мови, дуже влучно висловив се наш славний поет Володимир Самійленко в отсій гарній поезії під заголовком „Українська мова“ :

*Діамант дорогий на дорозі лежав, —
Тим великим шляхом люд усякий минав
І ніхто не пізнав діаманта того.
Йшло багато людей і топтало його.
Але раз тим шляхом хтось чудовний ішов
І в тилу на шляху діамант він найшов.
Камінець дорогий він відразу пізнав
І до дому приніс і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець
І уставив його у коштовний вінець.
Сталось диво тоді: камінець засіяв
І промінням ясним всіх людей здивував
І палючим огнем кольористо блищить
І промінне його усім очі сліпить.*

* * *

*Так в тилу на шляху наша мова була
І мислива рука її з тилу взяла.
Полюбила її, обробила її,
Положила на ню усі сили свої
І в народній вінець, як в оправу звела
І як зорю ясну вище хмар піднесла
І на злість ворогам засіяла вона,
Як алмаз дорогий, як та зоря ясна.
І сіятиме вік, поки сонце стоїть,*

*І лихим ворогам буде очі сліпити!
 Хай же ті вороги поніміють скорійш,
 Наша-ж мова сія що години яснійш!
 Хай коштовним добром вона буде у нас,
 Щоб і сам здивувавсь у могилі Тарас,
 Щоб, поглянувши сам на створінне своє,
 Він побожно сказав: „Відкіля нам сіє?!“*

Своїми поезіями виховав Шевченко цілу українську інтелігенцію з її змаганнями й ідеалами, отже сотворив

Борис Грінченко, поет, повістяр,
 автор найбільшого словаря україн-
 ської мови.

Михайло Коцюбинський,
 найбільший український
 новеліст.

з нас новочасну націю. Своє слово поставив Шевченко на сторожі коло національних прав українського народу на самостійне культурне та політичне життя. Від часів Шевченка розвинула ся наша література високо, як на російській Україні, так і в галицькій, де ввів народню мову в книжки Маркіян Шашкевич, а також у буковинській, де нову добу української літератури розпочав Юрій Федькович.

До вироблення української мови на літературну причинили ся пізнійше дуже багато: Панько Куліш, Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Левицький, Олександр Кониський, Петро Ніщинський, Борис Грінченко, Володимир Самійленко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Іван Франко й багато інших письменників. В українській мові

маємо найріжнородніші часописи та книжки українською мовою; в галицькій і буковинській Україні вчать нею у народніх і середніх школах і в університетах, в урядах має вона тут по закону рівні права з польською й німецькою мовами.

6. Науковий світ про українську мову.

Так здобуває тепер українська мова признанне, яке мала вже пятьсот літ тому й яке в новітніх часах визначив

Іван Франко, найбільший український письменник по Шевченкові та знаменитий учений.

Леся Українка (Лариса Косачева), найбільша українська поетка нових часів.

йй науковий світ. Ще в XIV століттю підбили Литовці Українців оружною силою, а Українці Литовців культурою. До часів Жигмонта Августа була українська мова мовою урядових грамот і законодатних книг. Української мови вживали на дворах польських королів. Українська мова була урядовою мовою в зносинах з Туреччиною й Молдавією (Румунією).

Великі вчені признали красу та самостійність нашої мови. Польський учений Бандтке уважав українську мову найкращою між усіма славянськими. Найбільший польський поет Міцкевич казав, що українська мова краща від московської й білоруської. Польський учений Мацейовський назвав нашу мову гарнійшою від чеської, а другий учений Рако-

вещкий жалував, що наша мова не запанувала в цілій Росії. Навіть московський письменник Даль-Луганський признав нашій мові першенство перед московською мовою, як народньою, так і літературною.

Найбільші славісти, значить, такі вчені, що науково досліджують різні славянські мови, й петербурзька царська Академія Наук признали українську мову самостійною, окремою від московської. Є між сими вченими представники різних славянських народів. Ось кілька імен таких учених, щоб не наводити багато: Шляйхер, Мікльосіч, Шафарик, Копітар, Ягіч, Срезневський, Корш, Шахматов і багато інших. Навіть самі московські вчені доказали, що вже з часів панування синів Ярослава Мудрого маємо письменні свідoctва, що вже тоді українська мова була зовсім відмінна від московської. І відтоді ще більше віддаляли ся від себе московська й українська мова, а сьогодні без попереднього вивчення не порозуміє Українець Москаля, а Москаль Українця.

Давнійше Поляки не признавали нашого народу осібним народом, а про нашу мову твердили, що се повітовщина польської мови, а тепер ще тільки оголомшені шовінізмом Москалі важать ся відмовляти нашій мові прав до школи, письменства й науки. Такі Москалі раді-б злити нас зі своїм народом.

7. Шануймо нашу рідну мову!

Доля нашої мови лежить у наших руках. „Як собі постелиш, так і виспиш ся“ — говорить народня приповідка. Дорогу показали нам Румуни, що в ХІХ віці вичистили свою мову з нерумунських слів, і Чехи, що всі чужі слова заступили своїми. Норвежцям, яких усього вісім міліонів, дораджували Німці (так само, як нам Москалі, звані по вченому також Великоросами) не розвивати своєї норвезької мови, а взяти готову німецьку. Наша мова краща від вашої, — говорили Німці до Норвежців — а що більше, в нас є велика й красна література. Але Норвежці доложили всіх заходів, щоб у рідній мові розвинути як най-

гарнійшу літературу. І сьогодні твори норвезької літератури можуть достойно стати поруч найкращих творів німецької літератури.

Шевченко є дуже гарним доказом, що наші найтонші почування, що все, що найдорожше нашій душі, що думки, скриті в глибинах нашого серця, можемо найгарнійше висловити тільки рідною мовою. Хоч Шевченко знав добре не тільки українську, але й московську мову, його поезіями, котрі писав українською мовою, любить ся цілий світ, величає їх і перекладає на різні мови, а в піснях Шевченка, котрі він писав по московськи, нема вже тої краси та сили, що в славних його творах в українській мові.

Московські вчені доказали, що Українець Микола Гоголь став, що правда, знаменитим письменником і в московській мові, але він думав по українськи й українську думку вбирав у московську одіж.

Один мудрець сказав такі слова: „поневолений народ, що хоронить свою мову, держить ключ від своєї вязниці у своїх руках“. Не забуваймо про се. Через рідну мову стали ми на ноги, ввійшли в сімю просвічених європейських народів. Підемо тим швидше й певнійше вперед, чим більше Українців все та всюди, устно та письменно, вдома й поза домом, в суді, в уряді, перед рівними собі й перед вищими буде вживати своєї рідної української мови. Се прикмета рабського, панського льякая, а не свобідного горожанина цурати ся рідної мови або занечищувати її всякими чужими словами та зворотами, ламати язик на „панський“ лад. Щоб добре знати рідну мову, треба її вчити ся змалку до гробу, в школі й поза школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошанувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану винен він рідній мові.

Без мови нема розуму, без рідної мови нема власної літератури й культури, без власної літератури й культури нема народу.

